

נאמנגב

דפי קשר נאמני מחוז דרום מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל מס' 3 כ"ב אלול תשע"ב 9.9.2012

אום רש רש - אתר לאומי אילת הבקתה ששרדה

לציבור הנאמנים שלום

שנת העבודה של המועצה לשימור חופפת את שנת העבודה של משרד החינוך (למעט החופשים).
שנת תשע"ב התאפיינה בטיפול במבני ראשונים ביישובים השונים, אשר החלו להיגאל משימונם והזנחתם רבת השנים.
רובם ככולם ישמשו את ציבור הישוב בו הם נמצאים, במתווה של אכסניה לדברי ימי ראשית הישוב.
ישובים נוספים מפנים את בקשתם להצלת מבני הראשונים והסבתם למבני ציבור היסטוריים.
יוזמה זו של הישובים חשובה וברוכה, לאור אי ביצוע אכרזת אתרי המורשת כחוק ע"י המועצות האזוריות במחוז.
עד שייאותו המועצות האזוריות לקיים את החוק, חשובה עבודת ציבור הנאמנים, בהתראה כנגד הרס מזדמן של מבנה מורשת ובייזום פנייה לשיקום מבנה מורשת והסבתו למרכז תרבותי ציבורי.
עם פרוס שנת העבודה החדשה ושנת תשע"ג אנו מאחלים לציבור נאמנינו, בריאות איתנה, חוזק מול שינויי התקופה ושנה טובה ומבורכת.

בברכת עשייה פורייה
ומועדים לשמחה
יוגב עפר
מנהל מחוז דרום

במחוזות השימור

פרויקט יצא לדרך - מספר אתרי ביקור במחוז, קיבלו לאחרונה כספים לשידרוג האתר, במסגרת פרויקט שימור ושידרוג אתרי הביקור באתרי המורשת ובשיתוף פעולה של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל עם תוכנית "מורשת" במשרד רוה"מ ומשרד התרבות והספורט. הכספים יועדו לטיפול במרכיבי התצוגות, שימור מבנים והצטיידות. הפרויקט ממשיך ובתקופה הקרובה יאושרו אתרים נוספים במסגרת זו.

בתחום המחוז שישה אתרים לאומיים מתוך 17, אשר הוכרזו בסביבות 1982 ע"י משרד הפנים (מצפה בית אשל, מצפה גבולות, בית בטחון צאלים ומבטחים, תחנת הרכבת התורכית ב"ש ובקתת אום רש רש באילת). המשרד להגנת הסביבה הממונה על חוק הגנים הלאומיים מופקד גם על האתרים הלאומיים, כלומר - אחריות הטיפול באתרים הלאומיים הינה של המשרד להגנת הסביבה.

עפ"י החוק, רשאי השר להגנת הסביבה להטיל על רשות מקומית בלבד את הפעלתו של אתר לאומי. בפועל העובדות במקצת שונות, לכן מקודם תיקון לחוק שיאפשר את הטלת ההפעלה גם על אירגונים ציבוריים שעניינם "שימור מבנים ואתרים" (כגון המועצה וכו').

בימים אלה נוסד תפקיד חדש במשרד להגנת הסביבה - אחראית לנושא אתרים לאומיים. אחרי תקופה ארוכה, שדבר לא נעשה לטובת האתרים הלאומיים, אני תקווה שרוח חדשה תנשב ונושא זה יקודם.

תחנת הרכבת התורכית ב"ש

התכנית השנתית של המועצה מחולקת בימים אלה, שימו לב לאירועי מחוז דרום והביעו את השתתפותכם בס.

עד כאן לקט פאה ושכחה
בברכת שנת עבודה פוריה

רוחות מלחמה

(שרידים מהמלחמה העולמית הראשונה בחבל הבשור התחתני)

המלחמה העולמית הראשונה (42 מליון מגויסים, 8.5 מליון חללים) פרצה ב-1.8.1914 ונמשכה ארבע שנים, בין "מעצמות המרכז" (גרמניה, אוסטרו-הונגריה, תורכיה ובולגריה) לבין "מעצמות ההסכמה" (צרפת, בריטניה, רוסיה, ארצות הברית, איטליה, בלגיה, יפן ועוד). המלחמה חרגה מתחומי אירופה כאשר ניסו התורכים לתקוף מארץ-ישראל את תעלת סואץ וכתגובה פתחו "מעצמות ההסכמה" בחזית נוספת: כוחות בריטיים, אוסטרליים, ניו-זילנדיים ואחרים התקדמו ממצרים אל מעבר למדבר סיני.

בין ראשית אפריל לראשית נובמבר 1917 נעצרה החזית בחבל הבשור התחתני; כרבע מליון חיילים ורבבות עובדי-כפייה (משני צידי החזית) התאמצו במהלך כשבעה חודשים להפוך את אזורנו ליעד מבוצר - והצליחו בכך: עד היום ניכרים במרחביו שרידי המלחמה ההיא, חלקם מרשימים בעוצמתם ומעוררים פליאה.

בראש מצעד עבודות העפר האדירות מככבת מערכת מסילות הברזל, השלד התחבורתי שעליו נשענו הצבאות. כמעט בכל מקום שהועלו בו סוללות, נכרו חפירים ונבנו מסופים - השרידים ניכרים בשטח: בקו התורכי, שחצה את נחל גרר ליד תל שרע דרומה לעבר באר שבע (וכלל שלוחות-משנה) ובשלושה קווים בריטיים מקבילים ממערב למזרח. הקו התורכי מלווה לכל אורכו במחצבות-אבן לצרכי דיפון מעבירי המים והגשרים, בעוד שמעבירי המים והגשרים במסילות הבריטיות נבנו מצינורות בטון ופלדה וכן מקורות עץ וברזל. ברחבי האזור פזורים עד היום קטעים של פסי-פלדה ואדני-עץ שהוסבו לשימושים שונים ומשונים.

**גשר רכבת בריטי מברזל על נחל אפקים ע"י פארק סיירת שקד
המסילה הונחה מרפיח לבאר שבע בשלבים**

תצלומי-אוויר ותרשימי-קרב בני התקופה מסייעים בזיהוי דרכי-עפר ששרידיהן ניכרים עדיין בעיקר בשטחי הבתרונות של הנחלים : מערכת דרכים תורכית לרכב במעבר על נחל גרר סמוך לתל הרור ודרכים לרכב שנפרצו על-ידי הבריטים בגדות נחל בשור, אך בעיקר להובלה מסודרת של סוסים וגמלים אל האפיק לצרכי השקאה (וכיום, לצערנו, הדרכים הללו חשופות למשיסת גלגלי טרקטורונים ואופנועים ולכן שרויות בתהליכי הרס מהיר).

לאורך קו החזית הבריטי, כ-35 ק"מ, משפך נחל עזה (=בשור) דרך "מכתש בארי", ולאורך הנחל עד באר רבובה ומשם לעבר חורבת חשיף בואך בסיס חצרים, נותרו (בעיקר בשטחי שמורת נחל בשור ובשולי המישור) כ-30 מוצבי כתה, מחלקה ופלוגה הכוללים תעלות-קשר ועמדות. המוצבים התורכיים נמחו ברובם עקב מיקומם בשטחים חקלאיים, אך מוצב תורכי אחד נותר במלוא הדרו סמוך לעלומים, חוסה בצל חורשת אקליפטוסים נרחבת. בקרבת רוב המוצבים הבריטיים אותרו המזבלות שלהם (=הקפדה על פקודות-רס"ר!...)

והממצאים המעניינים שנלקטו בהן (בידי אמנון גת) מוצגים במוזיאון הארכיאולוגי של רעים. בעורפם של המוצבים היו גם בסיסים, מחנות ומאהלים אך כמעט ולא נותר להם זכר מלבד בדוחות הצבאיים, בצילומים ובספרות על המלחמה שהתפרסמה מאז. באתרי מאהלים אחדים אותרו שרידי מטווחים (או "נסויי-כלים").

סמוך לאתרי-קרבות נמצאו קבורות אחדות. יש להניח שהן של לוחמים תורכים: הבריטים הקפידו לטמון את מתיהם במרוכז בבת-קבורות צבאיים מוסדרים (בדרום: בעזה, בדיר אל-בלח ובבאר שבע).

**מאגרי-איגום מבלוקים שהובאו ממצרים
צילום - העמותה למורשת מלחמת העולם ה-1**

ומה לגבי מקורות-מים (וצריך להשקות גם מאה-אלף סוסים וגמלים!)? התורכים התכוונו למלחמה היטב ודאגו מראש לשפץ את כל הבארות השופעות בצפון הנגב, כולל הרֶפֶּבֶת משאבות. לא ידוע לי על סקר מסודר שנערך בהן למציאת שרידים בני התקופה, אף כי יהיה מעניין לבצעו לפי סיכומי הביצוע של הצוותים הטכניים (הגרמנים...);

התקדמות הצבא הבריטי היתה מלווה בצינור ברזל שמוצאו ממזרח הדלתא של הנילוס, שהסתעף וסיפק מים לכל היחידות והמוצבים ובמקביל נוצלו המקורות במקום: ברחבי האזור נותרו עד היום בארות (חדשות ועתיקות ששופצו), בורות-מים עתיקים ששוקמו, מאגרים חפורים ובנויים, שקעים בעפר לשקתות (שצופו בברזנט)

וגבים שנכרו באפיקים. נמצאה אפילו חוליית-צינור מקורי (בקוטר 16 צול = כ- 40 ס"מ) מקו המים שהוצגה ב"דרך מִתְקני המים", אך קל-מהרה "הוחרמה" לצרכי הקמת האיצטדיון בבייג'ין... וכמובן, נותרו גם קוריוזים כגון כתובות-גראפיטי ומערת-מגורים כרויה לתלפיות בתחומי מוצב בריטי; האם מן הראוי לתחום מְדָגָם מייצג מכל זה למען הדורות הבאים?!

באר מדופנת בחלוקי-נחל

צילום - העמותה למורשת מלחמת העולם ה-1

דן גזית

נאמן שימור קיבוץ גבולות

אתר נעלם

שבשבת רוח חבל לכיש

בשנת 1962 הוקם ע"י ארגון המזון והחקלאות של האו"ם, גוף שמטרתו לפתח חקלאות באדמות אגן הניקוז של נחל שיקמה.

גוף זה פעל בין השנים 1962-1966. לאחר מחקר מעמיק והערכת האפשרויות, הוחלט להקים באזור המזרחי של נחל שיקמה שטח מרעה לעדר בקר לבשר.

הפרויקט עבר משלב התכנון לביצוע ובסיומו נמסר שטח המרעה לניהולו של מושב לכיש. עם סיום הפרויקט, הוגש לאו"ם דו"ח עב כרס המתאר באופן מפורט את כל השלבים מהבדיקות הראשוניות, דרך התכנון ועד השלמת הביצוע ומסירת הפרויקט ללכיש. כאמור, לאחר בדיקות מעמיקות הגיעו אנשי הגוף הנ"ל, למסקנה שאת האזור המזרחי של נחל שיקמה יש לפתח כשטח מרעה לעדר בקר לבשר.

לצורך כך הובאו מאוסטרליה עמודי גדר לתיחום וחלוקה של אזור המרעה המשתרע, על שטח של כ- 12000 דונם. נבנתה בשטח מכלאה גדולה לריכוז הבקר לצורך טיפול והזנה. הוקמה תחנה מטאורולוגית לצורך איסוף נתוני מזג אוויר של האזור.

הבעיה האחרונה והקשה שעמדה בפני הצוות, הייתה מציאת מקור מים לעדר. שטח הרעה באזור המזרחי של נחל שיקמה, הינו שטח המרוחק מאוד ממקורות מים. האזור כולו נמצא על גבול אזור הבצורת, אין בו מקורות מים מקומיים והוא מרוחק קילומטרים רבים מנקודת ישוב, בכדי לאפשר אספקת מים נאותה לעדר.

נקדחה בשטח באר בעומק של 150 מטר, ונמצאו מים בכמות מספיקה ובאיכות המתאימה לעדר הבקר. בגלל ריחוק הקידוח, לא ניתן היה להקים משאבה שתופעל ע"י מנוע חשמלי, ומנוע בערה פנימית שיעבוד באופן רצוף היה פיתרון לא אמין, יקר וגניב.

הפתרון הנכון היה הבאת משאבת מים המופעלת ע"י שבשבת רוח.

בעזרת קק"ל , הובאה מאוסטרליה שבשבת רוח בעלת קוטר 5 מטר, הנמצאת על מגדל בגובה 15 מטר. המגדל הוקם מעל הבאר ובמשך שנים שאב מים לרווית עדר הבקר.

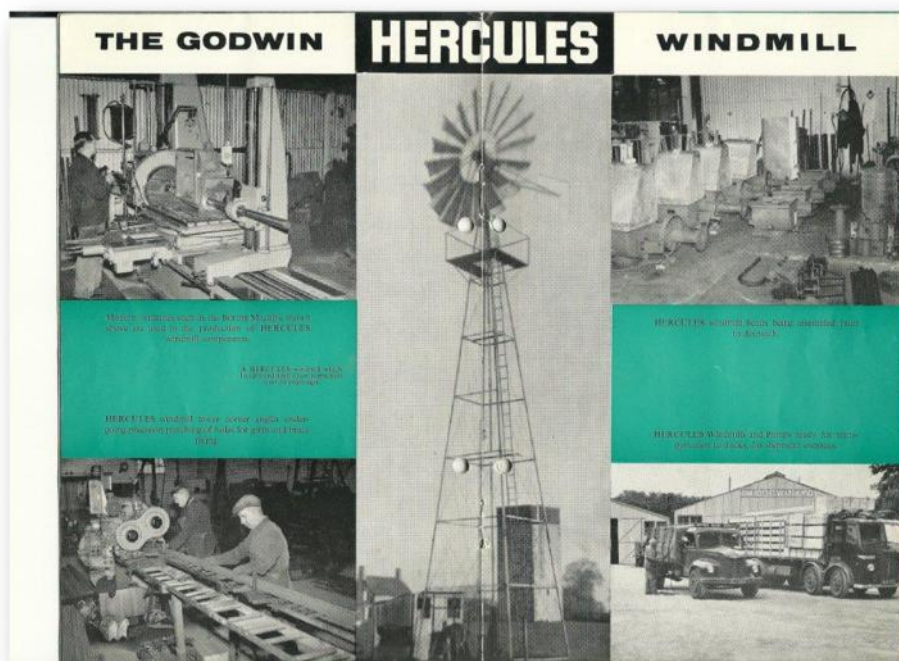
בנוסף לשבשבת הרוח, הייתה למתקן זה גם תמסורת קרקעית שאפשרה את הפעלת המשאבה ע"י מנוע דיזל קטן או חיבור למעביר כוח (PTO) של טרקטור.

מדובר בשבשבת מסוג HRCULES OIL BATH שניבנתה באנגליה **בשנת 1937**, ע"י **H.J. GODWIN**. השבשבת עבדה את 25 שנותיה הראשונות באוסטרליה, עד שהובאה לארץ והוקמה בשטחי המרעה של מזרח השיקמה.

שבשבת זו עבדה בנאמנות שנים רבות עד שנסלל צינור פלדה, שהביא לשטחי המרעה המרוחקים את מי המוביל הארצי ממושב לכיש. בשנות השבעים של המאה שעברה, כבר לא שמשה השבשבת לשאיבת מים אבל עדיין נותרה שלמה.

מגדל השבשבת לפני העתקה ממקומה המקורי

פרסום המפעל האנגלי 1930

בתחילת שנות השמונים היה ניסיון לגנוב את השבשבת. חלקים מתוך הגיר העליון ומכסה המגן על הגיר מגשם נלקחו. השבשבת המשיכה להסתובב בכוח הרוח ללא שמן, המיסבים התפרקו, הציר נשחק והטורבינה נפלה מראש המגדל (15 מטר) לקרקע וניזוקה מאוד.

למרבה המזל, שרדו המגדל וחלקי השבשבת שנותרו בשטח, 30 שנה עד שהועברו על ידי לשיפוץ ושיקום במושב לכיש, מוגנים מגנבי מתכות.

לאחר לימוד הנושא יצרתי קשר דוא"ל עם היצרן באנגליה ועם מוזיאונים לציד חקלאי באנגליה, דרום אפריקה, אוסטרליה וארה"ב.

התברר שמדובר בשבשבת עתיקה ומיוחדת ובעלת שווי רב. בגלל שמדובר בשבשבת בת למעלה מ-75 שנים, חלקים כמובן אי אפשר לקנות. אולם בעזרת שרטוטים שהצלחנו להשיג ותוך הסתמכות על החלקים המקוריים ניתן לתקן חלק מהחלקים הישנים ולייצר אחרים.

אחר שתשוקם השבשבת בעזרת המועצה לשימור אתרים, מתכננים במושב לכיש להעמיד את השבשבת במרכז המושב. היא תשמש כאנדרטה חיה לימיו הראשונים של המושב ולראשית החקלאות במזרח חבל לכיש. במיקומה במושב, תפעל השבשבת ותשאב מים במעגל סגור ותשמש מוקד מורשת למודי לתלמידים ותיירים. המבקרים באתר יקבלו הסבר על מגדל השאיבה, עיקרון פעולתו וחשיבותו באספקת מים רציפה לעדר בקר המרוחק מאוד מנקודת ישוב. ספסלים וצמחיה יהפכו את המקום לנקודת כינוס או מנוחה לעוברים ושבים.

אודי רוזנפלד

נאמן שימור מושב לכיש

**”תכלה שנה וקללותיה
תחל שנה וברכותיה”
שנת עשייה שימור ומורשת
לכולנו**

